

у особового складу та мають нахил до виховної роботи і навички роботи з персоналом). Положення про наставництво в органах внутрішніх справ України встановлює, що наставництво, як правило, встановлюється на 6 місяців. Виходячи з вищезазначеного вважаємо за доцільне встановити працівнику, який здійснює наставництво впродовж 6-місячного терміну, доплати за наставництво в розмірі до 20 % посадового окладу та окладу за спеціальним званням.

Список літератури: 1. Прокопенко В. І. Трудове право України : підручник / Прокопенко В. І. – Х. : Консум, 1998 – 480 с. 2. Виплати визначає бюджет // Іменем Закону. – 2008. – № 41. – С. 20. 3. Обертинський О. Чи працюватиме комп'ютер без електрики або Що гальмує якість слідства? / О. Обертинський // Іменем Закону. 2008. – № 42. – С. 7. 4. Чепельська Т. Що в міліцейській кишені? / Т. Чепельська // Іменем Закону. – 2009. – № 1–2. – С. 4–5. 5. Чепельська Т. Профспілка у вирі проблем – міліцейських / Т. Чепельська // Іменем Закону. – 2007. – № 16. – С. 8–9.

Надійшла до редколегії 27.02.2009

УДК 349.6

І. В. Хохлова, О. П. Шем'яков

ВИНИКНЕННЯ ПРАВА НАДРОКОРИСТУВАННЯ В УКРАЇНІ

У статті розглянуто питання виникнення права користування надрами як елемента правового регулювання відносин щодо використання надр. Робота є частиною комплексного дослідження правових питань регулювання суспільних відносин у галузі використання та охорони надр.

В статье рассматриваются вопросы возникновения права пользования недрами как элемента правового регулирования отношений использования недр. Работа является частью комплексного исследования правовых вопросов регулирования общественных отношений в области использования и охраны недр.

In the article questions of the beginnings subsoil use right as an element of legal regulation of the subsoil use relations are considered. In the article authors devoted to the complex and thorough research of legal problems of regulating social relations in the field of subsoil assets using and protecting.

Відповідно до ст. 13 КУпН [1], підприємства та організації, громадяни як користувачі надрами вступають у правові відносини. Правові норми, що регулюють відносини з цього приводу, складають інститут права користування надрами в Україні. В останніх публікаціях [2–4] сучасні автори розкривають зміст права надрокористування, однак не досліджують сучасні юридичні проблеми, пов'язані з виникненням цього права. *Подана стаття має на меті проведення аналізу чинного законодавства і практики його застосування щодо виникнення права користування надрами, визначення проблем у цій сфері, формулювання пропозицій стосовно їх розв'язання та відповідних змін до законодавчих актів.*

Сучасні юристи-науковці визначають право користування надрами в об'єктивному значенні як комплекс правових норм, що встановлюють порядок вилучення будь-яких корисних властивостей надр. Право користування надрами у суб'єктивному значенні – як закріплену нормами права можливість вилучення корисних властивостей надр для задоволення потреб власника чи інших користувачів [5, с. 234]. Користування надрами має чітко виражену цільову спрямованість, і саме від цілей надрокористування залежить обсяг прав і обов'язків надрокористувачів. Саме ж право користування надрами виникає тоді, коли з'являються права і обов'язки, що його складають, а надання надр у користування є першим з елементів регулювання використання і охорони надр.

Підставами виникнення права користування надрами є ті юридично значущі обставини, згідно з якими правоздатні суб'єкти розпочинають використання надр, і це можуть бути: 1) правові норми (для загального надрокористування), наприклад, ст. 23 КУпН «Право землевласників і землекористувачів на видобування корисних копалин місцевого значення, торфу, прісних підземних вод і користування надрами для інших цілей» [1]; 2) отримання дозволу на спеціальне природокористування на підставі, наприклад, ст. 21 КУпН «Надання надр у користування для видобування прісних підземних вод і розробки родовищ торфу» [1] та Порядку надання спеціальних дозволів на користування надрами [6]; 3) надання гірничого відводу – на підставі ст. 17 КУпН «Гірничий відвід» [1] та Порядку надання гірничих відводів [7].

Сучасний етап розвитку економічних відносин в Україні пов'язаний із впровадженням ринкових механізмів регулювання, у тому числі, в юридичну процедуру виникнення права надрокористування. Неприпустимість переходу права надрокористування без обов'язкового переоформлення спеціального дозволу (тобто надання нового дозволу новому суб'єкту надрокористування і, можливо, на нових умовах), що передбачено Положенням про надання спеціальних дозволів на користування надрами [6] і Положенням про надання гірничих відводів [7], є виваженим принципом законодавства про надра, який посилює його природоохоронну спрямованість ще на стадії вирішення питання про виникнення права надрокористування.

Зважаючи на це, пропонуємо доповнити ст. 16 КУпН «Спеціальні дозволи на користування надрами» положенням про те, що власник спеціального дозволу на користування надрами не може будь-яким чином відчужувати надані йому права іншій юридичній чи фізичній особі, в тому числі передавати їх до статутних фондів суб'єктів господарської діяльності, що створені за його участю, а також до майна спільної власності або до складу майна з метою провадження спільної діяльності.

Законодавство про надра України для виникнення права спеціального надкористування передбачає правові форми: спеціальний дозвіл, гірничий відвід, контракт. Без отримання спеціального дозволу та гірничого відводу передбачено здійснення надкористування тільки землевласниками і землекористувачами в межах наданих їм ділянок на умовах ст. 23 КУпН [1]. Усі інші види надкористування потребують наявності спеціального дозволу. При цьому на кожен вид діяльності щодо користування надрами в межах окремої ділянки надається окремий спеціальний дозвіл, а у разі зміни надкористувача видається новий спеціальний дозвіл [6; 7].

Термін дієвості права користування надрами співпадає з терміном дії спеціального дозволу і розпочинається від дня його реєстрації, якщо в ньому не передбачено інше. Згідно з п. 10 Порядку надання спеціальних дозволів в Україні [6], спеціальний дозвіл на користування надрами повинен містити: дані про користувача надр і про вид надкористування; відомості про ділянку надр, що надається в користування; мету користування надрами; джерело фінансування робіт; вид корисної копалини, її запаси на час надання дозволу із зазначенням органу, який затвердив обсяг запасів; термін дії спеціального дозволу та термін початку робіт; відомості про продовження терміну дії, призупинення або анулювання спеціального дозволу; особливі умови користування надрами у разі їх встановлення. Вказані особливі умови стосуються: норм, правил і стандартів користування конкретними ділянками надр; якості продукції або робіт; технології видобування та переробки корисних копалин; порядку видобування запасів корисних копалин, у тому числі з метою запобігання негативним екологічним наслідкам і забезпечення безпеки забудованих територій (п. 8 Порядку).

Сучасний розвиток відносин надкористування вимагає доповнення цього переліку умовами, що стосуються, наприклад: доцільності виконання окремих видів робіт, пов'язаних із користуванням надрами, особами, що не позначені в спеціальному дозволі; інших умов договірних відносин надкористування, в тому числі умов угоди про розподіл продукції, контракту на надання послуг; права власності на інформацію, отриману під час надкористування; умов продовження, зупинення або анулювання дії спеціального дозволу на користування надрами, в тому числі в разі виникнення форс-мажорних обставин; програми робіт щодо користування надрами, порядку її уточнення, зміни джерел фінансування та строків; гарантування під час користування надрами безпеки людей і майна; умов, які пов'язані із стягненням платежів під час користування надрами, земельними ділянками, акваторіями; порядку проведення і фінансування ліквідаційних

робіт; порядку здійснення контролю за виконанням умов спеціального дозволу, відповідальності сторін і порядку розгляду спорів; узгодження рівня видобування мінеральної сировини та угоди про його пайовий розподіл; умов спеціальної охорони підземних вод і земельних ділянок тощо.

Факт отримання спеціального дозволу означає безпосереднє виникнення у суб'єкта права надрокористування тільки у випадках, коли має здійснюватись такий вид надрокористування, як геологічне вивчення надр із метою: (а) дослідно-промислових розробок корисних копалин загальнодержавного значення (ст. 20 КУпН), (б) видобування прісних підземних вод і (в) розробки родовищ торфу (ст. 21 КУпН). В усіх інших випадках для виникнення права надрокористування одного факту отримання спеціального дозволу недостатньо, а ще необхідно засвідчення права на користування надрами актом про надання гірничого відводу (ст. 19 КУпН та Положення про надання гірничих відводів).

Право надрокористування є самостійним і тому будь-які дії стосовно інших природних багатств не можуть призвести до виникнення права спеціального користування надрами (ст. 19 КУпН). Право надрокористування у разі використання надр з метою видобування корисних копалин, для захоронення відходів виробництва та інших шкідливих речовин, скидання стічних вод, а також будівництва і експлуатації підземних споруд, не пов'язаних з видобуванням корисних копалин, виникає лише як результат надання ділянки надр в установленому законодавством порядку (ст. 19, 22 КУпН та в п. 1 Положення про надання гірничих відводів).

Необхідність отримання гірничого відводу для настання права спеціального надрокористування обов'язкова для всіх суб'єктів, які здійснюють видобування корисних копалин, а також використовують надра для цілей, не пов'язаних із видобуванням корисних копалин. Саме в гірничо-відвідному акті вказуються основні обов'язки конкретного надрокористувача щодо наданої йому в користування ділянки надр. Гірничий відвід визначає межі такої ділянки надр і мету її користування і є підставою для настання права користування визначеною ділянкою надр відповідно до цілей, для яких їх було надано. Якщо ж надрокористувач передбачає використовувати надра за призначенням, яке не було вказане під час отримання гірничого відводу, то він зобов'язаний до початку таких робіт одержати окремий гірничий відвід відповідно до мети надрокористування. У такому порядку знаходить свою реалізацію принцип користування надрами за цільовим призначенням.

Гірничий відвід засвідчує право користування надрами саме тим користувачем надр, який у ньому зазначений. Передача наданого гірничого відводу повністю або частково іншому суб'єкту

забороняється. Якщо змінюється надрокористувач або проводиться реорганізація підприємства, то необхідне обов'язкове переоформлення акта про надання гірничого відводу та надпису на копії топографічного плану.

Здійснення ж таких дій є підставою визначення нового суб'єкта надрокористування та виникнення його права на користування надрами. Гірничі відводи для розробки родовищ корисних копалин загальнодержавного значення, будівництва і експлуатації підземних споруд та інших цілей, не пов'язаних із видобуванням корисних копалин, надаються Держнаглядохоронпраці (ст. 17 КУпН). Гірничі відводи для розробки корисних копалин місцевого значення надаються Верховною Радою Автономної Республіки Крим, обласною, Київською та Севастопольською міськими Радами, і такі гірничі відводи підлягають реєстрації в органах державного гірничого нагляду (ч. 3 ст. 17 КУпН). У таких випадках право надрокористування виникає з моменту надання гірничо-відвідного акта, але реалізація цього права стає можливою лише після реєстрації гірничого відводу (ст. 17 КУпН).

Найменш врегульованим законодавством про надра залишається порядок надання ділянок надр у користування з метою створення геологічних територій та об'єктів, що мають важливе наукове, культурне та інше значення. Незважаючи на те, що екологізація усіх сфер життєдіяльності людства вимагає пріоритетності природоохоронних заходів, у тому числі в галузі надрокористування, вказані ділянки надр надаються в користування на загальних засадах, порядок надання спеціальних дозволів не містить ніяких спеціальних умов, відсутня державна класифікація таких видів ділянок. Для усунення вказаних недоліків вважаємо за потрібне доповнити Главу 2 «Надання надр у користування» КУпН статтею, яка б визначала порядок надання надр у користування для створення геологічних територій та об'єктів природно-заповідного фонду, лікувальних і оздоровчих закладів.

У ст. 68 КУпН передбачено надання надр в користування іноземним юридичним особам і громадянам і право на переробку ними мінеральної сировини на підставі угод (контрактів). Однак дія цієї норми зупинена на підставі Ухвали Конституційного Суду України [8], якою визнано неконституційним надання надр у користування іноземним юридичним особам, іноземним громадянам та юридичним особам за участю іноземних юридичних осіб, оскільки це порушує право власності народу України на надра з огляду на їх невідновлюваність.

На нашу думку, в умовах гострого дефіциту власних інвестиційних ресурсів для країни особливо актуальною стає проблема залучення і використання іноземних інвестицій, що можливо в разі здійснення таких видів надрокористування, як геологічне

вивчення надр, переробка мінеральної сировини, утилізація техногенних мінеральних утворень, охорона надр, запобігання негативним геологічним наслідкам, пов'язаним із видобуванням корисних копалин. Саме необхідністю утворення повноцінного ефективного правового режиму надрокористування із залученням інвестиційних ресурсів обумовлено доцільність законотворчого процесу у сфері іноземного інвестування в паливно-енергетичний та сировинний комплекси. Надання права на окремі види використання і охорони надр на умовах інвестування має здійснюватись зі збереженням принципів і основних інститутів надрокористування, тому КУпН повинен містити відповідні положення.

Враховуючи вищевказане, можна зробити наступні **висновки**.

На сучасному етапі підставою виникнення права спеціального надрокористування є отримання спеціального дозволу як документа адміністративно-правового характеру, із додатком-угодою, яка є договором, що оформлює конкретні зобов'язання сторін (державного органу і суб'єкта надрокористування) нормативного і договірної характеру.

Що стосується правового регулювання виникнення відносин використання надр, то слід відзначити такі недоліки, як: повільний розвиток законодавчої бази, її безсистемність та неузгодженість окремих елементів, велика кількість підзаконних актів, застарілий Кодекс України про надра з наявністю в ньому статей із призупиненою дією та переважною більшістю бланкетних норм, наявність неузгодженостей і навіть протиріч між КУпН, окремими законами стосовно певних видів спеціального надрокористування, іншими законами, які регулюють окремі аспекти використання і охорони надр. Крім того, залишаються безсистемними спроби введення цивільно-правових заходів на стадії отримання спеціальних дозволів, відсутні механізми залучення іноземних інвестицій у розвиток паливно-енергетичного та мінерально-сировинних комплексів держави.

Сучасні економічні труднощі й застаріла техніко-технологічна оснащеність вітчизняних надрокористувачів обумовлюють об'єктивну необхідність лібералізації порядку надання надр у користування з метою вивчення властивостей надр і можливого одержання внутрішніх та іноземних інвестицій на модернізацію гірничого обладнання і впровадження наукоємних, енерго- і ресурсозберігаючих технологій. Вказаної мети можна досягнути, наприклад, якщо в КУпН передбачити здійснення надрокористування, яке має бути проведитись без застосування спеціальної техніки і технології, без надання гірничого відводу і спеціального дозволу на підставі рішення органу місцевого самоврядування.

Запропоновані в поданій роботі напрямки розвитку законодавства про надра мають сприяти вирішенню вищевизначених теоретичних і практичних проблем у галузі використання і охорони надр.

Список літератури: 1. Кодекс України про надра : закон України від 27 лип. 1994 р. № 132/94-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 36. – Ст. 340. – (зі змін. та допов.). 2. Бобкова А. Г. Право природокористування для рекреаційних цілей / А. Г. Бобкова // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності : зб. наук. праць / Донец. ін-т внутр. справ при Донец. нац. ун-ті. – Донецьк, 2000. – № 4. – С. 34–40. 3. Экологическое право Украины : учеб. пособ. / [А. В. Анисимова, А. П. Гетьман, В. И. Гордеев и др. ; под ред. А. П. Гетьмана, М. В. Шульги]. – Х. : Одиссей, 2007. – 464 с. 4. Плотникова О. Про зміст деяких визначень, які використовуються в надровому законодавстві / О. Плотникова // Право України. – 1999. – № 6. – С. 64–66. 5. Шем'яков О. П. До питання про зміст права користування надрами // Вісник Луган. ін-ту внутр. справ (спец. випуск). – Луганськ, 2001. – С. 234. 6. Про затвердження порядку надання у 2008 році спеціальних дозволів на користування надрами : постанова Кабінету Міністрів України від 27 лют. 2008 р. № 273 // Урядовий кур'єр. – 11 квіт. 2008. – № 68. 7. Про затвердження положення про надання гірничих відводів : постанова Кабінету Міністрів України від 27 січ. 1995 р. № 59 (із змінами на 8 листоп. 2006 р. № 1570) // Офіційний вісник України. – 2006. – № 45. – Ст. 3014 ; Зібрання постанов Уряду України. – 1995. – № 4. – Ст. 93. (зі змін. і доп.). 8. Справа № 1-11/2008 : ухвала Конституційного Суду України від 8 квіт. 2008 р. № 22-уп/2008 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://news.yurist-online.com/zak/2008/022.php>. – Заголовок з екрану.

Надійшла до редколегії 24.02.2009

УДК [349.4+349.6]:627.1(477)

Н. В. Локтева-Маклашова

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗАГАЛЬНОГО ВОДОКОРИСТУВАННЯ

Досліджено право загального та спеціального водокористування, як окремі правові інститути водного права. Визначено ознаки права загального водокористування та особливості його реалізації.

Исследовано право общего и специального водопользования, как отдельные правовые институты водного права. Определено признаки права общего водопользования и его особенности.

The law of general water use as a separate legal institute has been examined. The characteristics the law general water use and its peculiarities have been determined.

Право загального водокористування є одним із конституційних прав громадян на користування водними об'єктами, що мають особливе значення серед інших природних ресурсів. Конституція України закріплює право кожного громадянина користуватися природними об'єктами. З урахуванням значення водних ресурсів для забезпечення життєво важливих потреб людини право використання водних ресурсів слід розглядати як одне з основних прав, що пов'язане з біологічним існуванням людини. Вчені-правознавці як радянських часів, так і сучасності досліджували